

ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕГРОВАНОГО ТРЕНІНГУ З ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ З МЕТОЮ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Мараховська Н.В.

Маріупольський державний університет

У статті розглянуто визначення поняття «професійна самореалізація» в педагогічних дослідженнях. Виявлено особливості проведення інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу як способу спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації. З'ясовано, що необхідним є врахування специфіки змісту дисциплін гуманітарного циклу; підбір відповідних методів, прийомів та форм роботи. Доведено, що чітке дотримання етапів проведення даного тренінгу сприяє актуалізації компонентів професійної самореалізації майбутнього вчителя: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційного та контрольного-корегувального. Схарактеризовано сутність цих компонентів на основі аналізу наукових праць. **Ключові слова:** інтегрований тренінг, дисципліни гуманітарного циклу, професійна самореалізація, компонент, майбутній учитель.

Постановка проблеми. Питання самореалізації особистості є важливою складовою гуманістичного напрямку в педагогічній науці. Спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації в процесі фахової підготовки сприятиме глибокому усвідомленню ним цінності педагогічної професії, значущості розкриття власного потенціалу, всебічного й систематичного саморозвитку, постійного самовдосконалення. Здатність учителя до професійної самореалізації, в свою чергу, уможливило здійснювати вплив на учнів та вести їх за собою, і результати цього впливу учні персоналізують власні ідеали в образі вчителя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових праць свідчить про те, що сучасні вчені інтерпретують поняття «самореалізація» та, зокрема «професійна самореалізація», як складне утворення, характеризуючи різні його ознаки. Як справедливо зазначають Л. В. Лазарева та Д. Б. Казанцева [5], проблема самореалізації займає важливе місце в системі наук про людину, є філософським, психологічним, акмеологічним питанням, що носить комплексний, міждисциплінарний характер. Узагальнюючи думки інших учених, Л. Коростильова [4] доходить висновку, що самореалізація може розглядатися як мета (досягнення як метацинності), стан (задоволення самореалізацією), результат (рівень особистісного розвитку за критерієм успіху – неуспіху, а також за наявністю властивостей, що сприяють самоздійсненню особистості), підсумок (осмислення цілісних часових відрізків життєвого шляху). М. Ситникова [10] розуміє професійно-педагогічну самореалізацію як індивідуальний процес і результат розкриття вчителем своїх сутнісних сил у педагогічній діяльності.

Цінним є визначення Л. Рибалко [9], котра підкреслює, що професійно-педагогічна самореалізація майбутнього вчителя є цілеспрямованою, спеціально організованою діяльністю (самодіяльністю), механізмами котрої є розпредметнення педагогічного досвіду, трансформація (перероблення та набуття власного досвіду), опредметнення сутнісних сил у процесі професійно-педагогічної підготовки, спрямованої не лише на розкриття і реалізацію сутнісних сил, але й на досягнення вищого ступеня розвитку – акме.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вважаємо, що, незважаючи на теоретичну розробленість проблеми професійної самореалізації, особливої уваги потребують її методичні засади, зокрема навчально-методичне забезпечення професійної самореалізації майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у ВНЗ. Окрім того, недостатнім, на наш погляд, є використання потенціалу дисциплін гуманітарного циклу, оскільки, як зазначалося вище, питання професійної самореалізації є безпосередньо пов'язаними із упровадженням ідей гуманізації і гуманітаризації освіти.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виявлення особливостей проведення інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу як способу спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Спрямовуючи майбутнього вчителя до професійної самореалізації, необхідно враховувати такі її компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний та контрольний-корегувальний.

Мотиваційно-ціннісний компонент дозволяє майбутньому вчителю спроектувати модель майбутньої педагогічної діяльності, що стимулюватиме його до саморозвитку й самовдосконалення. Відомо, що вчитель є спрямованим на трансляцію від старших поколінь молодшим набутих людством культури і досвіду, створення умов для особистісного розвитку учнів й підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві, на залучення учнів до його життєдіяльності. Ф. Гоноболін [2, с. 34] характеризує поняття «педагогічний інтерес» як основний мотив учителя, що спонукає його до педагогічної діяльності. До нього відносяться інтерес до особистості учня та педагогічної діяльності, інтерес до професії вчителя. Іншими мотивами вчителя можуть бути зовнішні (престижність роботи в певній освітній установі, адекватність оплати праці тощо) і внутрішні мотиви (досягнення, самореалізації).

Окрім того, в педагогічній діяльності, основним змістом якої є взаємодія дорослого і дитини, може виявитися і мотив влади, але остання – «це інструмент, різець, яким можна виконати найтоншу непомітну операцію, але й можна роз'ятрити рану. Різець небезпечний, разом з тим потріб-

ний» [В. Сухомлинський: 638]. На думку вченого, потреба влади повинна реалізовуватися шляхом збереження безмежного дитячого довір'я, розумінням беззахисності дитини, якраз у цьому полягає «осереддя мудрої влади педагога над дитиною» [11, с. 640]. Володарювати над душею дитини можна тільки книжкою, розумом, переконаннями. Водночас педагог у процесі самовиховання повинен опанувати «мистецтво влади над собою», наказувати самому собі, оцінювати власні дії, карати себе, якщо це потрібно.

Значною мірою співзвучними з поглядами В. Сухомлинського є погляди Н. Амінова, який підкреслює, що мотив влади вчителя завжди орієнтований на благо інших (допомога через знання). Це важливо і для прогнозу успішності педагогічної діяльності [1, с. 14-15].

Погоджуємося з колективом авторів на чолі з П. Підкасистим [8], які справедливо вважають, що домінуючим мотивом учителя є турбота про щастя молодого покоління, що входить в цей суперечливий світ. Цей мотив найбільшою мірою співвідноситься з метою педагогічної діяльності вчителя й, як підкреслюють автори, допомагає йому подолати багато професійних і соціальних перешкод, підвищувати професіоналізм, засвоювати нові методи і технології з включенням їх у свій педагогічний інструментарій.

Когнітивний компонент професійної самореалізації майбутнього вчителя передбачає здобуття ним сукупності інтегрованих знань. Учені (І. Ісасєв, М. Ситнікова) виокремили такі професійні знання вчителя: теоретичні знання, необхідні для здійснення педагогічної діяльності; знання-засоби, які сприяють формуванню вмінь, виконанню професійних дій, операцій; знання-цінності, що визначають ставлення майбутнього вчителя до педагогічної діяльності. Згадаємо праці В. Сухомлинського, в яких він наголошував на необхідності особистісної забарвленості, одухотворенні вчителем знання, яке не просто передається з книг в аудиторію, а висловлюється як свій погляд на світ; підкреслює, що «без взаємного проникнення у світ думок, почуттів, переживань учителя та учнів неможлива емоціональна культура як плоть і кров педагогічної культури» [11, с. 82].

Операційним компонентом є вміння як сукупність поведінкових актів, що проявляються в діяльності. Педагогічні вміння відбивають опанування вчителем прийомів та способів, що ґрунтуються на знаннях, його здатність ефективно здійснювати педагогічну діяльність відповідно до цілей та умов, у яких вона відбувається. У психолого-педагогічній літературі виділено розмаїття умінь учителя (свідоме опанування сукупності способів здійснення педагогічної діяльності), а саме: дидактичні, проєктувальні, конструктивні, креативні; комунікативні, перцептивні, організаторські, вміння педагогічної техніки тощо (Н. Кузьміна, І. Зязюн).

Контрольно-корегувальний компонент професійної самореалізації майбутнього вчителя визначає стійкість його позиції – здатності усвідомлювати себе як суб'єкта педагогічної діяльності. У працях К. Арванітакіса [14], В. Сухомлинського [11], Дж. Хармера [15] та ін. підкреслюється, що вчителі важливо мати власну позицію, в якій виявляються його особистість, характер соціальної орієнтації, тип поведінки і діяльності.

Розробляючи інтегрований тренінг з дисциплін гуманітарного циклу як спосіб спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації, спираємося на думку В. Доманського, який підкреслює, що гуманітарна освіта – це творчий акт, безперервний процес «вищого», розвитку й удосконалення людини, яка творить саму себе та своє оточення, а вивчення гуманітарних дисциплін сприяє залученню студента до світу природи, науки, мистецтва, вищих духовних засад, викликає в ньому прагнення до моральності, краси, стимулює його до створення особистісної траєкторії розвитку [3, с. 3].

Доцільно відзначити, що зміст дисциплін гуманітарного циклу сприяє формуванню позитивної мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх учителів, тому що ці дисципліни передбачають розкриття природи людини і її зв'язку із суспільством, сенсу людського буття, норм соціальної взаємодії, надбань світової й української культури, закономірностей історичного розвитку світового товариства й батьківщини.

У процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу відбувається здобуття майбутніми вчителями системи знань про сутність самореалізації, яка є складовою загальної системи знань гуманітарних дисциплін.

Формування педагогічних умінь та збереження стійкої педагогічної позиції майбутнім учителем здійснюється в процесі діалогічної взаємодії викладача й студентів, яка є характерною ознакою дисциплін гуманітарного циклу.

Проведення інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу з метою професійної самореалізації майбутнього вчителя відбувається за наступними етапами:

1. Настроювання. Для цього етапу характерною є актуалізація мотиваційно-ціннісного компоненту професійної самореалізації. Спочатку завданням учасників є побудувати асоціативний ряд до поняття «професійна самореалізація».

Далі викладач пропонує студентам у парах або трійках обговорити зміст афоризмів, пов'язаних із поняттям «самореалізація», та інтерпретувати їх у контексті професійно-педагогічної діяльності:

• Створення є кращим способом самореалізації, ніж володіння. Суть життя розкривається через створення, а не володіння. (Віда Скудер)

• Життя полягає в постійних змінах, спрямованих на самореалізацію. (Майкл Ньютон)

Метою наведених вище виразів є виявлення узагальнюючих властивостей поняття «професійна самореалізація», актуалізація його образу в свідомості студентів і через це – розуміння ними його значущості.

Також доцільним на цьому етапі є використання методик «Мотиви вибору професії» та «Професійна спрямованість особистості вчителя» [7], що уможливило визначення чинників, котрі вплинули на вибір студентами педагогічної професії, та важливості для них різних аспектів педагогічної діяльності.

2. Активізація знань. На цьому етапі відбувається актуалізація когнітивного компоненту професійної самореалізації. Послугуємося думкою Л. Коростильової, котра вказує на те, що проблема самореалізації особистості є не тільки міждисциплінарним, а й міжпарадигмальним

феноменом та охоплює теми, котрі належать до проблемного поля різних наук [4, с. 10].

У зв'язку із цим майбутні вчителі мають підготувати міні-лекції з питань самореалізації, досліджуючи їх з точки зору різних гуманітарних наук (філософії, соціології, психології тощо), та презентувати їх іншим учасникам тренінгу, залучаючи їх до дискусії за допомогою навідних запитань.

Цікавою є вправа «Літературні портрети», сутність якої полягає в дослідженні особливостей професійної самореалізації учителя на прикладі художніх творів. Зокрема доцільно розглянути уривки з роману Е. Р. Брейтуейта «Учителю з любов'ю» («To Sir, with Love») з метою вивчення окресленої проблеми на основі аналізу наративної стратегії твору [6].

3. Розвиток умінь. На цьому етапі відбувається актуалізація операційного компоненту професійної самореалізації за допомогою рольової гри «Педагогічні ситуації». Майбутні вчителі розігрують невеликі епізоди (конфліктні ситуації, що зустрічаються в педагогічній діяльності), виконуючи різні ролі учасників педагогічного процесу – педагогів, шкільної адміністрації, учнів, батьків. Один із героїв епізоду вимовляє фруструючу репліку, а завданням іншого героя-учителя, котрий виступає як лідер (перед учнями і батьками), як колега і як підлеглий, є сформулювати відповідь для запобігання конфлікту. Потім студенти-глядачі обговорюють, наскільки ефективною й переконливою була ця відповідь й пропонують власні способи вирішення конфліктної ситуації. Наведемо приклади фруструючих реплік:

• *Завуч – учителю*: «Тест виявив дуже низький рівень знань ваших учнів...»

• *Учень – учителю*: «Все, що ви пропонуєте нам робити – нецікаве, й ваші уроки – нудні...»

• *Один із батьків – учителю*: «Ваше ставлення до наших дітей нерівноцінне, й моя дитина вочевидь не у списку улюбленців...»

• *Учитель – учителю (класному керівникові)*: «Ваші учні – невиховані, зухвалі. Не вітаються у коридорі, до моїх занять не готуються, постійно сперечаються...»

Дана методика спрямована не тільки на розвиток педагогічних умінь майбутніх учителів, а й удосконалення вмінь соціалізації, корекції морально-етичних установок та пов'язаного із ними внутрішнього психологічного самопочуття. Програвання ролей, спостереження як за власним станом, так і за станом інших учасників уможливило досягти емоціональної глибини, змінити власні оцінки ставлення та орієнтири в педагогічній взаємодії.

4. Підбиття підсумків. Метою даного етапу є актуалізація контрольно-корегувального компоненту професійної самореалізації (збереження стійкої позиції суб'єкта педагогічної діяльності). Доцільно ознайомити студентів із теорією подолання Р. Шакурова [13]. Згідно із нею, кожна людина повинна подолати певний бар'єр у житті і те, чи здатна на це людина, і визначає її розвиток. Це положення є подібним до теорії В. Франкла [12]. Учений стверджував, що людина завжди оточена великою кількістю обмежень, проте вона відштовхується від цих обмежень для реалізації власної свободи. Основна екзистенціальна вимога до людини – самоздійснення, відповідальність за свій вибір, свої дії. Відповідно, стійкість позиції виявляється в здатності людини здійснювати вибір свого життєвого шляху, в прояві незалежності та свободи в діяльності, поведінці, спілкуванні. Студенти мають написати есе щодо застосування положень цих теорій у майбутній професійній діяльності.

Аналізуючи результати інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу, майбутні вчителі виконують вправу «Життєвий урок», завданням якої є визначення сутності життєвого уроку, який піднесла участь у тренінгу. Наприклад, навчила більше цінити педагогічну професію, усвідомити себе суб'єктом педагогічної діяльності. Студенти обговорюють, в яких ситуаціях професійного характеру їм знадобиться цей досвід.

Висновки і пропозиції. Проведення інтегрованого тренінгу з дисциплін гуманітарного циклу як способу спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації сприяє актуалізації її компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, операційного та контрольно-корегувального. Це забезпечується специфікою змісту дисциплін гуманітарного циклу, а саме: зверненістю до природи людини, її самовираження; застосування діалогічної взаємодії, а також підбором відповідних методів, прийомів та форм роботи на всіх етапах проведення даного тренінгу, зокрема побудова асоціативного ряду, робота з афоризмами, використання методик «Мотиви вибору професії» та «Професійна спрямованість особистості вчителя», підготовка й презентація міні-лекцій з питань самореалізації на матеріалі різних гуманітарних наук, виконання вправ «Літературні портрети», «Життєвий урок», участь у рольовій грі «Педагогічні ситуації», написання есе тощо.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є вивчення таких способів спрямування майбутнього вчителя до професійної самореалізації, як проведення акмеологічних та арт-терапевтичних тренінгів.

Список літератури:

1. Аминов Н. Психологический профотбор на педагогическое специальности / Н. Аминов. – Ярославль, 1994. – С. 14-15.
2. Гонаболин Ф. Книга об учителе / Ф. Гонаболин. – М.: Просвещение, 1965. – 301 с.
3. Доманский В. Жить не только в социуме, но и культуре. О проблеме формирования человека, испытывающего потребность в вечных ценностях, в творческом освоении действительности / В. Доманский // Русская словесность. – К. – 2003. – Вып. 5. – С. 2-6.
4. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности / Л. А. Коростылева. – СПб: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000. – 292 с.
5. Лазарева Л. В. Профессиональная самореализация современного педагога высшей школы / Л. В. Лазарева, Д. Б. Казанцева // Self-realization of potential of a personality in modern society: materials of the II international scientific conference on April 28-29, 2014. – Prague: Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ». – С. 44-54.

6. Мараховська Н. В. Проблема конструювання професійної ідентичності вчителя на матеріалі роману «Учителью з любов'ю» («To Sir with Love») Е. Р. Брейтуейта / Н. В. Мараховська // Наукові праці: наук.-метод. журн. – Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. – Вип. 119. – С. 69-72.
7. Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії: навч. посібник / Г. М. Мешко. – К.: Академвидав, 2010. – 200 с.
8. Педагогика / под ред. П. Пидкасистого. – М.: Российское педагогическое агентство, 1996. – 602 с.
9. Рибалко Л. С. Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект): монографія / Л. С. Рибалко. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2007. – 443 с.
10. Ситникова М. И. Формирование культуры профессионально-педагогической самореализации преподавателя высшей школы: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика проф. образования» / М. И. Ситникова; Белгор. гос. ун-т. – Белгород, 2008. – 42 с.
11. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. Т. 3 / В. Сухомлинський. – К., 1977. – 670 с.
12. Франкл В. Человек в поиске смысла / В. Франкл. – М., 1980. – 224 с.
13. Шакуров Р. Эмоция. Личность. Деятельность (Механизмы психодинамики) / Р. Шакуров. – Казань, 2001. – 259 с.
14. Αρβανιτάκης Κ. Επικοινωνήστε Ελληνικά / Κ. Αρβανιτάκης, Φ. Αρβανιτάκη. – Αθήνα, 1993. – 284 σ.
15. Harmer J. The Practice of English Language Teaching / J. Harmer. – UK: Longman, 1984. – 491 p.

Мараховская Н.В.

Мариупольский государственный университет

ПРОВЕДЕНИЯ ИНТЕГРИРОВАННОГО ТРЕНИНГА ПО ДИСЦИПЛИНАМ ГУМАНИТАРНОГО ЦИКЛА С ЦЕЛЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация

В статье рассмотрены определения понятия «профессиональная самореализация» в педагогических исследованиях. Выявлены особенности проведения интегрированного тренинга по дисциплинам гуманитарного цикла как способа направления будущего учителя к профессиональной самореализации. Выяснено, что необходимым является учет специфики содержания дисциплин гуманитарного цикла; подбор соответствующих методов, приемов и форм работы. Доказано, что четкое соблюдение этапов проведения данного тренинга способствует актуализации компонентов профессиональной самореализации будущего учителя: мотивационно-ценностного, когнитивного, операционного и контрольно-коррекционного. Охарактеризована сущность этих компонентов на основе анализа научных работ.

Ключевые слова: интегрированный тренинг, дисциплины гуманитарного цикла, профессиональная самореализация, компонент, будущий учитель.

Marakhovska N.V.

Mariupol State University

CONDUCTING INTEGRATED TRAINING SESSION ON HUMANITIES AIMED AT PROFESSIONAL SELF-REALIZATION OF TEACHER TRAINEES

Summary

Various definitions of professional self-realization in pedagogical research works have been presented in the article. The peculiarities of conducting integrated training session on Humanities as a method of promoting teacher trainee's self-realization have been singled out. They include specific content of Humanities; selection of appropriate methods, techniques and forms of work. It has been proved that strict adherence to the stages of this training session promotes actualization of the components of teacher trainees' professional self-realization: motivation and values, cognitive, operational, control and correction. The essence of the present components has been characterized on the basis of scientific research analysis.

Keywords: integrated training session, Humanities, professional self-realization, component, teacher trainee.